

ВІДГУК

**опонента - доктора юридичних наук, професора, Соболя Євгена Юрійовича
на дисертацію**

**Острович Ельзи Сергіївни на тему: «Адміністративно-правові засади
деінституалізації в Україні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081-Право.**

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Досвід деінституалізації ряду країн свідчить, що цей процес є благотворним для дітей, родин, громад та урядів. Обумовлено це тим, що згідно з підрахунками, понад 100 мільйонів дітей світу проводять значну частину свого дитинства в дитячих установах. Однак ця цифра – результат журналістських досліджень, які не виходить із єдиного джерела. Загальна ж кількість дітей «які залишилися без піклування батьків» по всьому світу невідома. У той час як в деяких країнах ведеться свій облік, жоден урядовий або неурядовий міжнародний орган не підраховує, не відслідковує ситуацію, і не робить нічого для глобального поліпшення. Незалежно від ситуації, більшість дітей, які потрапили в установи, живуть в них до досягнення повноліття. При цьому у частини цих дітей є батьки, які змушені (через бідність, хвороби, небажану вагітність, війни тощо) віддати своїх дітей на піклування державних установ. Такі установи включають в себе сирітські установи, лікарні, державні будинки або інтернати, а також установи для інвалідів. Незалежно від їх стану і ситуації, багато хто з дітей, які потрапили в такі установи, ніколи вже з них не виходять до досягнення повноліття, інші через все життя проносять рани, нанесені зневагою або насильством, а також просто самим фактом розвитку в штучному середовищі колективу і установи. Тому процес деінституалізації в даному конкретному випадку означає переміщення дітей з таких «масових» закладів (інститутів) в альтернативне, більш турботливе, середовище. Варто відзначити, що в Україні, інститут деінституалізації знаходиться на шляху свого становлення та розвитку, що в свою чергу обумовлює актуальність проведення досліджень, присвячених адміністративно-правовим засадам деінституалізації в нашій державі.

Саме тому дисертаційне дослідження Острович Ельзи Сергіївни на тему: «Адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні» є не лише актуальним та своєчасним, а й нешаблонним та корисним для розвитку юридико-правової науки, оскільки в ньому вирішуються питання організаційно-правових основ функціонування інституту деінституалізації.

Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Чітко виражений науковий підхід, зокрема, вдало розроблені дефініції, класифікації і критерії дозволили автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем функціонування інституту деінституалізації в Україні.

Методологічні засади дослідження свідчать про належне володіння дисертанткою загальними та спеціальними методами наукового пізнання, системний підхід щодо вирішення завдань, поставлених у роботі. В ході виконання роботи авторкою застосовано низку методів, характерних для наукових робіт: діалектичний, індукції, історичний, аналізу та синтезу, герменевтичний, догматичний, порівняльно-правовий, правового моделювання. Методи й прийоми доречно використані для формулювання авторських дефініцій, обґрунтування запропонованих висновків та рекомендацій щодо змін до чинного законодавства.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Наукові положення, рекомендації та висновки дослідження, проведеного Е.С. Острович, є належним чином обґрунтованими та достовірними, оскільки дисертація базується на аналізі національного та міжнародного законодавства, осмисленні наукових доробків вітчизняних та іноземних вчених та практиків, результатах анкетування, комплексному підході та характеризується високим рівнем наукових узагальнень, що певною мірою обумовлено й характером дослідницької бази.

Дисертантка ґрунтовно аналізує роботи як вітчизняних, так і закордонних

вчених, які вийшли друком у різні історичні періоди, піддає критиці положення цих робіт, формулює авторську позицію, при цьому критичний аналіз у дисертації відрізняється високим рівнем аргументованості, виваженості, толерантності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше на підставі узагальнення наукових праць учених та аналізу чинного законодавства, розкрито адміністративно-правові засади деінституалізації в Україні та надано науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо їх удосконалення. У результаті проведеного дослідження, з метою виконання поставлених завдань, сформульовано низку нових положень та висновків, науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зазначених засад. Так, заслуговує на увагу твердження авторки про те, що деінституалізація є важливим кроком на шляху до розвитку дитини та викорінення соціальної ексклюзії й низького добробуту людей з інвалідністю. Однак вона не надає комплексного вирішення цих проблем у кожній із країн. Сформовано припущення, що процес деінституалізації у нашій державі, навіть за наявності політичної волі, не буде раптовим, а тому відповідно й радикальним, оскільки потребує значних економічних ресурсів (с.68-69).

Доречним є дане дисертанткою власне, побудоване на основі аналізу думок вітчизняних та закордонних вчених авторське визначення поняття деінституалізація – це визначений та закріплений державою плановий процес поступального переведення певних груп населення у новостворені соціально сприятливі та комфортні для них умови, де вони можуть реалізувати усю повноту наданих їм прав, свобод та законних інтересів. Виокремлено такі характерні ознаки деінституалізації: а) динамічність, оскільки деінституалізація має властивий тільки їй алгоритм процесів; б) варіативність – наявність альтернативних шляхів догляду за дитиною або іншою особою, яка залишилася у складних життєвих обставинах; в) перспективність спрямування – деінституалізація спрямована на покращення життєвої ситуації та соціального

положення особи/дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах; г) комплексність, тобто передбачає собою сукупність заходів, зокрема адміністративно-правового впливу на забезпечення прав осіб, які залишилися у складних життєвих обставинах; г) деінституалізація являє собою сукупність соціально-правових послуг, що надаються державою особі/дитині, яка залишилася у складних життєвих обставинах (с.69-70).

Заслуговує на підтримку позиція дисертантки стосовно того, що необхідно привести вітчизняне нормативно-правове регулювання у сфері деінституалізації до міжнародних норм і стандартів, систематизувати його з метою вивчення колізійних питань, а також доопрацювати його у тих питаннях, які залишилися поза увагою. Важливо постійно працювати над підвищенням рівня обізнаності населення щодо позитивного впливу деінституалізації на дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Поступово розширювати перелік альтернативних соціальних послуг у сфері сімейного добробуту; робити їх доступними та зрозумілими для населення. Постійне підвищення кваліфікації фахівців із деінституалізації та їх стажування (зокрема за кордоном) мають стати запорукою якісного запровадження реформ у соціальній сфері (с.130).

Не можна не погодитись із думкою авторки про те, що громадянські суб'єкти деінституалізації в Україні представлені громадськими об'єднаннями та благодійними організаціями, які у своїй повсякденній діяльності вирішують чимало завдань щодо реформування інституційного догляду та виховання дітей. Як представники різних верств суспільства, ці суб'єкти формують позитивне ставлення громадськості та держави загалом, на деінституалізаційні процеси, що відбуваються в Україні, контролюють особливості їх протікання, здійснюють матеріально-фінансову, інформаційну, кадрову підтримку вказаних процесів (с.134).

Здобувачкою слушно констатовано, що у більшості країн світу, де ці процеси було успішно реалізовано, існувала тенденція до зменшення кількості закладів інституційного догляду та виховання дітей зі збільшенням кількості прийомних сімей (фостеринг). При цьому, майже в усіх випадках, де це було

можливо, основний акцент ставиться на повернення дитини до біологічної родини. У деяких країнах світу заклади інституційного догляду та виховання дітей було майже повністю ліквідовано або значно зменшено їх кількість, в інших – такі заклади було повністю переформатовано (дитячі селища, молодіжні будинки тощо). У будь-якому разі, ефективність деінституалізації безпосередньо залежала від успішності поєднання основних компонентів підтримки цих процесів – фінансового, кадрового, інформаційного забезпечення деінституалізації. Основним ініціатором деінституалізації у зарубіжних країнах, так само, як і в Україні, є громадськість. Проте, на відміну від нашої держави, такі ініціативи зазнали суттєвої підтримки (зокрема фінансової) з боку держави. При цьому, успішність запровадження й подальшої реалізації деінституалізаційних процесів залежала не тільки від фінансової складової. Навпаки, успішна реалізація деінституалізації мала позитивний вплив і на економічні показники окремих зарубіжних країн (с.179-180).

Не можна не відмітити позицію авторки про те, що здійснення інформаційного забезпечення деінституалізації повинно відбуватися як щодо українського суспільства загалом, так і окремих осіб – вихователів, працівників соціальних служб, фахівців, діяльність яких пов'язана із соціальним захистом дітей. Саме від того, наскільки вдало, ефективно побудовано інформаційне забезпечення деінституалізації, безпосередньо залежить її сприйняття українським соціумом, а також кінцевий результат переходу дитини з інституції до альтернативної форми її виховання та догляду (с.180-181).

Повнота викладення основних результатів дисертації в наукових виданнях. Дисертаційне дослідження виконано авторкою самостійно, сформульовані в ньому положення, висновки та пропозиції обґрунтовані на основі особистих досліджень та практичної діяльності авторки. При використанні для аргументації власних положень і висновків напрацьовань інших учених обов'язково робились посилання.

Структура дисертації грамотно побудована і логічно продумана та відповідає вимогам МОН та завданням, які поставив перед собою авторка.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 209 сторінок, з них основного тексту – 174 сторінки. Список використаних джерел налічує 186 найменувань і займає 21 сторінку, додатки розміщено на 2 сторінках.

Підсумки розробки проблеми загалом та окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, «круглих столах», зокрема: «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 14–15 жовтня 2016 р.); «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 12–13 січня 2018 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 9–10 березня 2018 р.); «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 8–9 червня 2018 р.).

Основні результати дослідження висвітлено у 6-ти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та 4-ьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження.

1. Так, досліджуючи зарубіжний досвід деінституалізації здобувачка робить низку цікавих з практичної та теоретичної точки зору висновків. Зокрема нею було констатовано, що аналіз зарубіжного досвіду деінституалізації свідчить про те, що у більшості країн світу, де ці процеси було успішно реалізовано, існувала тенденція до зменшення кількості закладів інституційного догляду та виховання дітей зі збільшенням кількості прийомних сімей (фостеринг). При цьому, майже в усіх випадках, де це було можливо, основний акцент ставиться на повернення дитини до біологічної родини. У деяких країнах світу заклади інституційного догляду та виховання дітей було майже повністю ліквідовано або значно зменшено їх кількість, в інших – такі заклади було повністю переформатовано (дитячі селища, молодіжні будинки

тощо) (с.179). Однак, хотілося б уточнити: чому в Україні, на відміну від провідних країн Європи та Світу дещо затягнувся процес деінституалізації?

2. Не можна не погодитись із думкою авторки про те, що нині вкрай гостро постає проблема належного фінансового забезпечення деінституалізації в Україні. Зокрема, йдеться про необхідність перегляду реалізації принципу «гроші ходять за дітьми». Однак, додатково хотілося б уточнити, у чому саме полягає зміст окресленого вище принципу, та, як саме його необхідно запроваджувати у практичну діяльність.

3. Погоджуючись із думкою авторки про те, що «необхідно привести вітчизняне нормативно-правове регулювання у сфері деінституалізації до міжнародних норм і стандартів, систематизувати його з метою вивчення колізійних питань, а також доопрацювати його у тих питаннях, які залишилися поза увагою» (стор. 130), хотілося б уточнити яким саме чином необхідно привести вітчизняне нормативно-правове регулювання у сфері деінституалізації до міжнародних норм і стандартів.

4. Судячи зі списку використаних джерел, здобувачці, під час підготовки дисертаційного дослідження, проаналізувала велику кількість дисертаційних досліджень інших вчених, як у галузі адміністративного права, так і інших галузей права і це є дуже добре, адже здобувачем використано сучасну наукову літературу. Однак авторці варто було більш критично ставитись до поглядів вчених та не боятись виловлювати власну точку зору, навіть коли аналізуються праці докторів наук.

5. Деякі висновки авторки носять суто декларативний характер. Так, до прикладу, на сторінці 130 дисертації здобувачка пише, що коли йдеться про суб'єктів деінституалізації, необхідно зазначати не про суб'єктів права, а про суб'єктів правовідносин, оскільки вони реалізують свій адміністративно-правовий статус у межах правовідносин, що виникли і розвиваються у зв'язку зі здійсненням деінституалізації. У зв'язку із чим хотілося б уточнити: у чому саме полягає наукова новизна даного твердження?

Зазначене вище не впливає на позитивну оцінку виконаної роботи,

